

MARULIĆEVI HRVATSKI PREPJEVI PETRARKE

Mirko Tomasović

Prije tridesetak godina vrijedni i zaslužni Hrvoje Morović objavio je studiju *Dva Petrarkina soneta u prijevodu Marka Marulića*.¹ U rukopisnoj pjesmarici, pisanoj podkraj XVI. stoljeća u Splitu, a u vlasništvu Trogirskog kaptola, u kojoj se nalode razne duhovne i religiozne pjesme (pučke i auktorske) pozornost prof. Moroviću privukla su dva prevedena soneta iz Petrarkina *Kanconijera*. To su zapravo prepjevi u »klasičnomu« hrvatskom dvostruko srokovanu dvanaesteru, o auktorstvu kojih se dvojilo. Hrvoje Morović je prepjeve pripisao Marku Maruliću, obrazlažući to da su ti prepjevi smješteni u onom dijelu pjesmarice, gdje su i druge potvrđeno Marulićeve pjesme (*Tužen'je grada Hjeruzolima*), da su tematički vezani uz područje duhovne poezije, da su pisani istom rukom, skladani u Marulovu najčešćemu stihu s označenim polustihom, te da napokon Petrarca ima povlaštenu recepciju u hrvatskih renesansnih pjesnika. Štoviše, Marulić je završnu pjesmu *Kanconijera* »Vergine bella...« prepjevao na latinski i objavio uz izdanje *Evangelistara* 1516. Istu je kanconu prepjevao čakavskim medijem Franjo Božićević Natalis. Što se tiče veze Marulića s Petrarkinim *Kanconijerom*, u međuvremenu su marulološki te veze ne samo potvrđene nego i pojačane ustanovljivanjem petrarkističkih elemenata u *Davidijadi*, *Juditi*, *Susani*, pa i to ide u prilog Morovićevoj atribuciji. Aktivnu podkrepu atribuciji dao je i Carlo Verdiani, upozorivši da je prepjev jednoga od tih Petrarkinih soneta umetnut u Marulićevu hagiografsku prozu *Život svetoga Ivana Krstitelja*.² Poznato je, naime,

¹ H. Morović, *Sa stranica starih knjiga*, Split, 1968., str. 29–48. Studija je također objavljena u ediciji Književnog kruga H. Morović, *Izbor iz djela*, Split, 1968., str. 267–283.

² Carlo Verdiani, *O Marulićevu autorstvu Firentinskog zbornika*, Split, 1973., str. 54–55.

da se u toj prozi susreće još Marulićevih umetnutih stihova³ (parafraza psalma *Magnificat anima mea Dominum*). Verdianiev nalaz u Laurencijanskom kodeksu još je jedan argumenat za Marulićevo auktorstvo i rečene proze i prepjevanog Petrarkina soneta u njoj. Temeljem iznesenih činjenica nastojat ću pokazati još nekoliko sastojaka pripadnosti tih soneta Marulićevu hrvatskomu pjesničkom opusu (s jezičnoga, metričkog i traduktološkog aspekta), a predložiti ću i stanovite korekcije u tekstu u odnosu na do sada objavljivane verzije.

Ponajprije pogledajmo prevoditeljev odnos prema izvorniku po sonetima. U devedeset i devetoj pjesmi (*Il Canzoniere*, XCIX) Petrarca se obraća nekom sugovorniku (bratu Gherardu, Giacomu Colonna, nepoznatom prijatelju) potičući ga da se nakon ljuvenog poraza osvijesti i krene pravim putem, tj. duhovnim vrijednostima, s kojega je on sam zašao. To je jedan od onih soneta, gdje se očituje pjesnikova stalno prisutna dvojba, dapače sjeta, između nagnuća prema ženi, Lauri, i odricanja od ljubavi u ime kršćanskih ideala i prijezira ovozemaljskih strasti. Na stanovit način sonet ispovijeda asketički stav i potrebu upravljanja prema »višnjem dobru«. »Zemaljski život« je prepun iskušenja za slastima, a pjesnik u razrješnici soneta iskreno priznaje da nije dobar savjetnik, jer je tada više nego ikada opsjednut ljubavlju. Ovaj Petrarkin sonet nije bio baš privlačan antologičarima, premda je ostvaren znanom mu elegancijom, a nosi dvije poruke: prva je uobičajeno pozivanje na kršćansko oblikovanje života prema rajskoj okomici, dok je druga, življa, sentencija da nije dobar savjetnik onaj što drugom preporučuje, a sam to ne izvršuje. To je u poanti soneta neka samokritika, ali i žalopojka o vlastitoj nemoći spram ljuvenoj obmani.

Poi che voi et io più volte abbiam provato
Come 'l nostro sperar torna fallace,
Dietro a quel sommo ben che mai non spiace
Levate il core a più felice stato.

Questa vita terrena è quasi un prato,
Che 'l serpente tra fiori et l'erba giace;
Et s'alcuna sua vista agli occhi piace,
È per lassar più l'animo invescato.

Voi dunque, se cercate aver la mente
Anzi l'extremo di queta già mai,
seguite i pochi, et non la volgar gente.

Ben si può dire a me: Frate, tu vai
Mostrando altrui la via, dove sovente
Fosti smarrito, et' or se' più che mai.^{3a}

³ Vidjeti M. T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul*, Zagreb, 1989., str. 101, 114.

^{3a} Citati su iz *Kanconijera* prema: P e t r a r c a, *Opere*, Sansoni editore, Milano, 1993., p. 58, 186.

Sve su naznake da se Marulića sonet dojmio u prvoj mu fazi hrvatskog pjesnikovanja, točnije prije 1500., možda i onda kada ga je mučilo kakvo ljuveno »bolin'je« poput Petrarke. Evo njegova prepjeva:

Pokolu ja i vi jesmo iskusili
 da svit stanovit ni, ki smo okusili,
 dvignimo jur misal na ono dobro, ko
 tko bude dostigal, blažen će biti u to.
 Života sega stan himbeno se goji,
 kakono i tarzan u kom zmaja stoji.
 Sve bo slasti svoje klade prid očima
 sviste me i tvoje da saplete njima.
 Ne htij svit imiti sega rusaga u toj,
 da stope sliditi tih, kih je mao broj.
 Morete mi reći: Brate, ča gredeš nam
 put oni kažeći, s koga zabludi sam,
 od koga s' daleč bil, ne dimo t' li tada,
 kad si prija živil, da još veće sada.⁴

Sa strane traduktološke zapaziti ćemo da je Marulić slijedio Petrarca od stiha do stiha, te i njegov prepjev imade 14 stihova kao izvornik. Istina, sonetni se oblik u prepjevu izgubio zbog astrofičke strukture hrvatskog stiha. Štoviše, prepjev

⁴ U transkripciji H. Morovića:

Pocholu ya i ui / jesmo ischusili
 da suit stanouit ni / chi smo ochusili
 Duignimo yur misal / na ono dobro cho
 tcho bude dostigal / blaxencchie bit uto.
 Xiuota sega stan / himbenose ghogi
 chachono i tarzan / u chom zmaya stogi.
 Sue bo stasli suoye / chlade prid očćima
 suisti me i touye / da saplete gnima.
 Ne hty suit imiti / sega rusaga utoy
 da stoppe sliditi / tich chichye mao broy.
 Moretemi recchi / brate ča gredes nam
 put oni chaxecchi / schoga zabludi sam.
 Od chogas daleč bil / ne dimot' li tada
 chadsi pryaxiuil / da yosc uecchie sada.

O.c, str. 46 (*Sa stranica starih knjiga*), str. 282 (*Izbor iz djela*). U modernoj transkripciji H. Morovića tijekom prijepisa došlo je, držim, do griješaka u posljednjem dvostihu, jer on na str. 33 glasi:

Od koda s' daleč bil (ne dimot') li sada,
 kad si prija živil, da još veće sada.

poštuje Petrarkine smisaone i sadržajne elemente⁵ (u većoj mjeri nego je u to doba uobičajeno), prenosi uz to i pjesničke mu figure, što nam dopušta reći da je vjeran izvan, dakako, metričke zadanosti i strofičkog rasporeda izvornika. Znademo li da se ni sonet (ni jedanaesterac) nije pjesnički uspostavio u hrvatskih renesansnih pjesnika čak kada su izravno prevodili talijanske modele, uzalud ih je u Marulića očekivati. No, pozorna pratnja Petrarkina teksta, jednak broj stihova, težnja odraza istih figura (metafora, usporedaba) upućuju na već uočen njegov prevoditeljski pristup⁶ i odgovornost prema izvorniku. U prepjevu drugog soneta tek su nešto malo poremećeni ti parametri vjernosti. Riječ je o predzadnjoj pjesmi *Kanconijera* (zadnju je Marul pretočio u latinske heksametre), *Il Canzoniere*, CCCLXVI:

I' vo piangendo i miei passati tempi
 I quai posi in amar cosa mortale,
 Senza levarmi a volo, abbiend'io l'ale,
 Per dar forse di me non bassi esempi.
 Tu che vedi i miei mali indegni et empi,
 Re del cielo invisibile immortale,
 Soccorri a l'alma disviata et frale,
 E 'l suo defecto di Tua gratia adempi:
 Sì che, s'io vissi in guerra et in tempesta,
 Mora in pace et in porto; et se la stanza
 Fu vana, almen sia la partita honesta.
 A quel poco di viver che m'avanza
 Et al morir, degni esser Tua man presta:
 Tu sai ben che 'n altrui non ò speranza.

Taj je sonet počesto u antologijama i izborima. Ispunjen je sjetom, napisan nakon smrti gospoje Laure. Pjesnik prožimlje stihove svojim zamorom od života, te moli Boga, jedinu nadu, da mu podari spokoj. Petrarca sklada sonet izvanrednom elokvencijom i strofičkom gradacijom sa zvučnim i funkcionalnim rimama, rabeći istodobno molitvenu i ispovjednu retoriku. Pjesma se čini predsmrtnim pjevom sa završnim litanijским zazivom Boga. Jasno je zbog čega je inspirirala Marulića, auktora tolikih molitvenih sastava.

Plaču svud hodeći minuto življenje
 ko stratih ljubeći umarło stvorenje,

⁵ Nije prevedeno samo »l'extremo di queta« (»mir... prije zadnjeg suda«, prev. F. Čale, F. P e t r a r c a, *Kanconijer*, Zagreb–Dubrovnik, 1974., str. 270.).

⁶ O tim svojstvima Marulićevih prijevoda vidjeti M. T o m a s o v i ć, *Traduktološke rasprave*, Zagreb, 1996., str. 13–40. O petrarkističkim elementima u Marulićevoj epici i lirici pisao sam višekratno i to sažeo na odgovarajućim mjestima u monografiji *Marko Marulić Marul*, Zagreb, 1989.

Hic me mea pietas, ligno confixit in alto.

Hic me votis amor, non mea culpa tenet.

Člomo tuzgovum iusto mihi causa malorum.

i decisa culpa me cruciare novis.

~~Amorant gata ebu.~~

ogovijica i psovica = da muču podniti.

buluzija i psovica = na čovjeka idniti.

milosrdnom glubezan = tarpit me čini toj.

i suadru bolezan = ne gris nječan osij.

Clouit čini bit = meni pavaud niču.

uz ročb dasam tarpit = tu muču uelichu.

Zgrihase ustari = promini oxugljenije.

lame uočb ne rari = tušije sajnice nje.

Ius Piangendo.

Placu suad, rodiceli = minauti oxugljenije.

ero seratis glubeceli = amarbo pudenije.

A razum imijueb = čim mogab dobiti.

posten glas botijueb = čimpostno dicit.

Ti Boce niemogri = ti znaš me do moje.

protimi gris mnogri = milosardije tušije.

I očnij duseu ilabu = i nečajebu sasum.

tereti da ilauu = grieije moghienija pimi.

Dofustmi fačrouu = milost mene mileub.

mzbojnich crachouu = pija na čnoce uiceub.

Ali grinnice cha = noghe tue uzami.
umiu celou gim da = utroueb chosami.
Zna lobvota tuoja = u chobieb scinib Znoj.
cini da smart moja = diij bude u poctoj.
S' tarjeje me dusce me = bilo sagniscenjen.
cin da dighenije gnie = bude sa sebruscenjen.
Harb lojil dema tue = chmeri pomocenije.
jereje chrat ch me = na nista xinghe rje.
Vnomena cha line = blizuje sebor canje.
samiti inu ne = me moje ufarije.

Poi che voi.

Pocholu yosiu = ijerno ischunli.
da nit stanuit ni = chismo ochunli.
Dignimo yun misal = na ovo dobro cho.
cho bude dostigab = blaxenubie bit ut.
X iusta sega stan = him beaxe glogi.
chachono i tar Zan = achom Zmajja stogi.
S' uebo slasti tuoje = chlade find occima.
nistu me i tuoje = la uplete grima.
Kertij nist imit = sega nuzaga utoj.
da stoppe shidit = tis chrije mas broj.
Mocem vechi = brate ca gredes nam.
put omi chaxechi = choga Zabludi sam.
Da chogas dotee bil = redimochi taha.
chadsi pija scinib = da yose ueschie saka.

Vmont

a razum imiuć, kim mogah dobiti
 pošten glas, hotiuć kripostno živiti.
 Ti Bože svemogi, ti znaš sve zlo moje,
 prosti mi grih mnogi milosardje tvoje.
 Pokrip' dušu slabu i nejaku sasvim
 ter da ti da slavu, njeje moljenja prim'.
 Dopust' mi takovu milost mene mileć
 razbojnik kakovu pria na križ viseć,
 ali grišnica ka noge tve suzami
 umiv celov jim da utiruć kosami.
 Zna dobrota tvoja u kolik živih znoj,
 čini da smart moja daj bude u pokoj.
 Stanje je duše me bilo sagrišenjem,
 čin' da diljenje nje bude sa skrušenjem.
 Harlo dojd' desne tve k meni pomoženje,
 jere je kratko me na svitu življenje
 Vrimena ko hini blizu je skončanje.
 Sam si ti, ne ini, sve moje ufanje.⁷

⁷ Verzija, koju ja donosim, opet se malo razlikuje od H. Morovića (str. 34, *Sa stranica starih knjiga*, str. 272, *Izbor iz djela*) Pogledajmo tekst.

U transkripciji H. Morovića:

Plaču suud hodecchi / minuto xiuglienie
 cho stratih gliubecchi / umarlo stuorenye.
 A razum imyucch / chim mogah dobiti
 posten glas hotyucch / chripostno xiuiti.
 Ti Boxe suemoghi / ti znaš sue zlo moye
 prostimi grih mnoghi / milosardye tuoye.
 Pochrip duscu slabu / i neyachu sasuum
 tere ti da slauu / gniece moglienia prim.
 Dopust mi tachouu / milost mene milecch
 razboynich chachouu / prya na Chrix uiseccch.
 Ali grisniča cha / noghe tue suzami
 umiu celou gim da / utirucch chosami.
 Zna dobrota tuoya / u cholich xiuih znoj
 čini da smart moya / day bude u pochoy.
 Stanyeye dusce me / bilo sagriscenyem
 čin da diglienye gnice / bude sa schrusenyem.
 Harlo doyd desne tue / chmeni pomoxenye
 yereye chratcho me / na suitu xiuglienye.
 Urimena cha hine / blizuye schoncanye
 Samsiti ini ne / sue moye ufanye.

O. c., str. 46 (*Sa stranica starih knjiga*), str. 282 (*Izbor iz djela*). Prijepis je suvremenom grafijom na str. 34, tj. na str. 272. Usporedivši dvije verzije, koje se neznatno razlikuju, iz Verdianieve sam (o. c., str. 55) preuzeo početak 8. stiha (»ter datj da slauu...«) i elemente posljednjeg dvostiha (»urimena cho hini... / samfi ti ne inj...«). U prvom slučaju činilo mi se to logičnijim, u drugom također, budući da je i u izvorniku jednina.

Prva dva stiha, razumljivo u drugačijoj versifikaciji, Marulić je doslovno preveo, sljedeća dva parafrazirao. U suočenju s drugom Petrarkinom kiticom prepjevatelj je također blizu izvornog teksta, no zatim »na svoju ruku« umeće dvije slike iz Biblije u četiri svoja stiha, slike česte u pokajničkim pjesmama o razbojniku na križu i grijeshnici koja se ganula nad raspetim Kristom. Od 13. svojega stiha Marulić se vraća predlošku, parafrazira ga s pojačanom molitvenošću, pa su mu potrebna dva stiha više nego u izvorniku, da bi u posljednjem stihu kao i u prvomu doslovno ga prenio i na razini Petrarkine retorike. Ima, dakle, šest stihova povrh. Zanimljivo je da je Marulić i u latinskom prepjevu Petrarkine kancone postupio slično⁸, kadšto potpuno slijedio izvorni tekst, kadšto, i u još većoj mjeri, umetao molitvene stihove i amplificirao. Ovakav način odnosa prema originalu bliži je prepjevima Petrarke kod hrvatskih renesansnih pjesnika nego onaj koji smo ustanovili u prijevodu soneta *Poi che voi...*, kad je Marulić ostvario i podudarnost u broju stihova.

Kad je riječ o versifikaciji, prepjevi Petrarke na hrvatski pokazuju ista metrička svojstva kao i Marulićeve izvorne pjesme u dvanaesteru. Valja reći da su to dvanaesterci tipa njegove *Molitve suprotiva Turkom* (6 + 6, rima ABAB u dvostihu gdje se polustih također rimuje), kojim se Marulić služi u većini pjesama (u *Juditi* i *Susani*, sukladno epskoj uzvišenosti dvanaesterac se u biti četverostruko rimuje) i koji je prepoznatljive fature. Prepoznatljivi su, naime, po načinu srokovanja (kombinacija ženske i muške rime), metričkoj i sintaktičkoj odjelitosti polustihova, također po »ritmičkoj osnovi«.⁹ Jasnije rečeno, već čitanje na prvi mah tih dvanaesteraca upućuje na Marulovu pjesničku radionicu, jer su u njima očvidni toliki njegovi metrički potezi, dvanaesteračka uvježbanost, što je i jedan od razloga lakoće i vjernosti transpozicije Petrarkinih soneta. Svaka dvojba, međutim, nestaje u pogledu na auctorstva, usporedbom leksika tih prepjeva s leksikom Marulićevih izvornih pjesama. Na to se pozvao i Hrvoje Morović pri atribuciji istaknuvši da i »neke neobične riječi, koje u te dvije pjesme susrećemo, ukazuju također na Marulića kao na njihova tvorca«.¹⁰ Osvrnuo se, naime, na dvije imenice iz ovih prepjeva *znoj* (u značenju *žega, vatra*) i *tarzan* (*livada, vrt*), marulićevski obilježene i višekratno rabljene u *Juditi* i *Susani*. U atribucijskom pogledu, kao što je poznato, jezik teksta važna je sastavnica, a mi smo danas u boljem položaju nego Hrvoje Morović, iz jednostavne činjenice što imamo za pomagalo rječnike, koje je sastavio akademik Milan Moguš, za sve sveske Marulićevih hrvatskih djela, do sada objavljenih u kritičkoj ediciji Književnog kruga u Splitu.¹¹ Pogledamo li u te

⁸ Usp. M. Tomasović, *Komparatistički zapisi*, Zagreb, 1976., str. 78–79.

⁹ O Marulićeve dvanaestercu vidjeti M. Franičević, *Čakavski pjesnici renesanse*, Zagreb, 1969., str. 481–482.

¹⁰ *Sa stranica starih knjiga*, str. 39.

¹¹ *Judita*, Split, 1988., *Naslidovan'je*, 1989., *Pisni razlike*, 1993., *Dijaloški i dramski tekstovi*, 1994.

rječnike, lako ćemo ustanoviti, da sve (do jedne) riječi iz tih prepjeva Petrarke Marulić koristi u drugim hrvatskim tekstovima, tj. da pripadaju njegovu auktorskom vokabularu. Auktorski vokabular, poglavito pjesnički, izražuje tolik stupanj vlastitosti da ga ne može odraziti u potpunosti imitabilnost, pa ni epigonstvo. Može samo plagijat, tj. kad netko ukrade tuđi pjesnički tekst i potpiše ga novim imenom. Prema tome, ovdje prestaju možebitne dileme o pripadnosti prepjeva iz *Kanconijera* Marulićevu hrvatskom opusu. Uz riječi, na koje se pozvao pokojni profesor Morović, a njemu pripada zasluga što je prepjeve iz trogirske pjesmarice atribuirao, tj. *tarzan* i *znoj*, ja ću navesti još po koju iz Marulova pjesničkog leksika, koje se u prepjevima, uz čakavicu i ikavicu, znakovito očituju: *pokolu* (*kad, otkad*), *dvignuti, misal, klasti* (*stavljati*), *rusag* (*kraj, zemlja*), *mao* (*malen*), *daleč* (*daleko*), *diti* (*govoriti*), *minuto* (*prošlo*), *hiniti* (*varati*), *pomoženje* (*pomoć*). Potonja glagolska imenica, možda malo i ishitrena, karakteristična je u poziciji rime, imajući na pameti da Marulić ne samo često pribjegava takvim rimama, već pri tome i kadšto, u iskanju slogovne podudarnosti na kraju stiha, odstupa od jezičnih pravila, stvara prilagođene oblike, služi se netipičnim riječima, čak makaronizmima. Ne ćemo zanemariti ni to da je u ovim prepjevima Marulić opetovao sintagmu »Ti Bože svemogi«, u petom stihu prepjeva soneta *I' vo piangendo...*, tako nam živu u sjećanju po prvom stihu *Molitve suprotiva Turkom*, koja se uz to nahodi i pri kraju Marulićeve pjesme *Svarh muke Isukarstove*. U prepjevima dvaju soneta Marko se Marulić potvrdio kao prvi hrvatski prevoditelj iz Petrarkina *Kanconijera* na auktorskoj razini i s traduktološkom sviješću i odgovornošću. Ako te hrvatske verzije najslavnijega i najoponašanijeg pjesnika u razdoblju europske renesanse ne mijenjaju sliku o njegovu opusu na »pučkom« jeziku, oni je ipak dopunjuju, pokazuju čak dvojezičnu transmisiju jednog od temeljnih tvoraca zapadnoeuropske književne kulture i osjećajnosti. Napokon, u kontekstu petrarkističkog pokreta i oni svjedoče zorno da je hrvatski petrarkizam najraniji u Europi izvan Italije, jer je pretpostavka da su Marulićevi prepjevi nastali prije Ranjinina *Zbornika* (1507.), dakle u XV. stoljeću. Podsjetiti je da je talijansko sustavno petrarkiziranje započelo kariteanskom školom oko 1465., da bismo mogli razvidjeti koliko su hrvatski pjesnici bili u toku te europske pjesničke struje, koja je označila novu fazu lirike, modernizaciju poezije i raskid sa srednjovjekovnim stihotvorstvom. I u hrvatskoj recepciji Petrarke, zaključimo, Marko je Marulić prednjačio.

Mirko Tomasović

MARULIĆ'S CROATIAN RENDITIONS OF PETRARCH'S SONNETS

Some thirty years ago the historian of Croatian literary and library science Hrvoje Morović ascribed the Croatian renditions of two sonnets by Petrarch to Marko Marulić. The mentioned sonnets have been preserved in a manuscript collection of poems produced in Split at the end of the 16th century; they are sonnets XCIX and CCCLXVI from the *Canzoniere*. The author of the present article sets out to prove that the two renditions belong to Marulić's poetical workshop. In order to do this he employs different metrical and translational arguments. Also, he advances the hypothesis that they were written in an early phase of Marulić's literary work, i.e. before 1500.

With these two renditions Marulić establishes himself as the first Croatian translator of different poems from Petrarch's *Canzoniere*. In the context of the Petrarchist literary movement his renditions prove that the Croatian Petrarchianism was the earliest in Europe outside Italy.